

TÖRTÉNETI FORRÁSOK

RES GESTAE DIVI AUGUSTI

BEVEZETÉS

A római «feliratok királynőjét» tudvalevőleg azért emlegetik «Monumentum Ancyranum» néven, mivel hosszú időn keresztül egyetlen ismeretes példánya a kisázsiai Ankyra (a mai Ankara) Augustus-templomának márványfalaiba vésvé maradt ránk. Ezt másolta le jól-rosszul A. G. Busbecq flandriai humanista 1555-ben, mikor II. Ferdinánd császár törökországi követeként ott megfordult. Későbbi utazók is készítettek róla másolatokat, de az első tudományos feldolgozás G. Perrot nevéhez fűződik, aki 1861-ben a helyszínen vetette egybe az eredetit az addigi megbízhatatlan másolatokkal, majd 1872-ben — francia fordítás kíséretében — kiadta. Perrot és kutatótársa, E. Guillaume mindjárt a helyszíni vizsgálat után közölte eredményeit Mommsennel, aki a pisidiai Apollóniából 1821 óta ismeretes töredékek («Monumentum Apolloniense») felhasználásával még 1865-ben közrebocsátotta a «Res gestae divi Augusti» szövegét. 1882-ben Humann német konzul gondos gipszlevonatot készített a Monumentum Ancyranum latin és (addig elhanyagolt) görög szövegéről; erre támaszkodva adhatta ki Mommsen a következő évben a «Res gestae» sokáig mérvadónak tekintett, mesteri kommentárral ellátott szövegét. (2. kiad.: 1883.) Ezek után (1914-ben) került elő a «Res gestae» harmadik másolata — ugyancsak Kis-Ázsiában — a régi Antiocheia helyén; 1924-ben ugyanitt újabb töredékeket fedezett fel W. M. Ramsay. A «Monumentum Antiochenum»-ot az ásátó Ramsay A. Premersteinnel együtt adta ki 1927-ben (Die neugefundene Aufzeichnung der Res gestae divi Augusti im pisidischen Antiocheia. Klio 19. Beih.), az 1930. évi ásátások eredményeképpen előkerült apollóniai görögnyelvű töredékekre vonatkozólag ld. Premerstein, Klio 25 (1932) 199, l. és 224. Így a különböző helyekről származó töredékek majdnem minden esetben lehetővé teszik, hogy a Monumentum Ancyranum sérült részein a szöveget pontosan és biztosan rekonstruálhassuk.

A Monumentum Ancyranum — mint mondtunk, — az ankarai Roma- és Augustus-templom (jelenleg török temető) előcsarnokának egymással szembenező két falán — 6–6 columnában — van márványba vésvé. Az első három columnáról készített igen jó fényképet ld. a Propyläen-Weltgeschichte II. kötetének (Hellas und Rom, 1931.) 369. lapja előtti műmellékleten. Ezt a bejárattól balra eső feliratrészletet a következő, nagyobb betűkkel vésett három sor koronázza: Rerum gestarum divi Augusti, quibus orbem terrarum imperio populi Romani | subiécit, et impensarum, quas in rem publicam populumque Romanum fecit, incisarum | in duabus aheneis pilis, quae sunt Romae positae, exemplar subiectum. Az utolsó két szó — szakkifejezés a hivatalos levelekhez stb. csatolt okmányok jelölésére. Mommsen magyarázata szerint az a római hatósági szerv, amely Ancyra városának a hivatalos szöveget megküldte, a kísérőiratban jelölhette a feliratmásolatot «exemplar subiectum»-mal, az ancyrai előljárók pedig — túlzott buzgalomból, vagy mert nem tudtak elég jól latinul? — ezt is köbevésették.

Az eredeti római felíratra vonatkozólag a következő adataink vannak: Augustus i. u. 13-ban a Vesta-szűzekre bízott végrendeletéhez három iratot csatolt (Suet., Aug. 101; Cass. Dio 56, 33), mégpedig 1. a temetésére vonatkozó utasításokat (mandata de funere suo), 2. indicem rerum a se gestarum, quem vellet incidi in aeneis tabulis, quae ante Mausoleum statuarentur (Cassius Dio ugyanígy), és 3. egy kimutatást a római birodalom katonai és pénzügyi helyzetéről. Amit mi «Monumentum Ancyranum»-nak nevezünk, Suetoniusnál «index rerum gestarum» megjelöléssel szerepel. Ezt a «beszámolót» vésette tehát Tiberius, a végrendelet végrehajtója két «ércoszlopra» (in duabus aheneis pilis) az i. e. 28-ban épített családi mauzóleum előtt, a Mars-mezőn. Magának a római eredetinek mindeddig egyetlen töredéke sem került elő; az ancyrai felirattal, ill. a

galatiai uralkodókultusszal kapcsolatban csak annyit, hogy az i. e. 25-ben szervezett »Galatia« provincia kezdettől fogva közeli kapcsolatban állott a császári házzal.

Ami magát a császári beszámolót illeti, megállapíthatjuk, hogy az eredeti felirat csak latinnyelvű volt, görögre a keleti provinciákra való tekintettel fordították; címe is rövidebb lehetett, mint az ankyrai másolaté (Suet., Aug. 101, 4: index rerum ab Augusto gestarum, Mommsen szerint »Res gestae divi Augusti«); a másolatok végén szereplő »appendix« is későbbi hozzátoldás, ismét a provinciákra való tekintettel, mert maga az eredeti csak Róma városi lakosságának volt szánva.

Az egész felirat 35 fejezetre oszlik, melyeket régebben három — tartalmilag korántsem kifogástalanul összeillő) — részre tagoltak: honores (1—14), impensae (15—24) és a tulajdonképpeni »res gestae« (25—35). A látszólag következetlen anyagcsoportosítás ténye nem egy kutatót arra készítetett, hogy a szöveg folyamatosan kialakulásával és többszöri átfogalmazásával kapcsolatos találgatásokba bocsátkozzék. Vonatkozik ez elsősorban a Monumentum Ancyranummal összefüggő kérdések különben érdemes elutasítására, E. Kornemannra. (Korábbi kutatásainak összefoglalása: Mausoleum und Tatenbericht des Augustus, 1921; a kérdésben való tájékozódáshoz elengedhetetlenül szükséges a PWRE-ba írott »Monumentum Ancyranum«-cikkének az ismerete.) Kornemann arra gondolt, hogy a 28. évi mauzóleum-építés és a »beszámoló« elválaszthatatlan egymástól. Octavianus, az actiumi győzelem után a birodalom korlátlan ura, a marsmezei monumentális nemzeti temetőhely megépítésével egyidejűleg elkészítette a mauzóleum feliratát is: a későbbi »index rerum gestarum« első négy fejezetét, amely világs időmeghatározással zárul: consul fueram terdeciens, cum scripsi haec, et eram septimum et tricensimum tribuniciae potestatis. Kornemann szerint ez a datálás eredetileg csak a consuli hivatal viselésének számával történt, vagyis még akkorról való, amikor Octavianus évről évre viselte ezt a legfőbb köztársasági méltóságot (31—23). A négy első fejezetben vázolt események a 29. augusztus 13—15-i triumphus leírásában tetőződnek. Octavianus, mint köztársasági vezér bebizonyította, hogy *vir* (c. 1.), még pedig *iustus* (c. 2.), *clemens* (3.) és *pius* (4.), királyok és a rómaiságtól elrugaszkodott Antonius legyőzője, és rövid, de hatásos beszámolóját köztársasági egyszerűséggel fejezte be: consul eram sextum(?), cum scripsi haec, — vagyis 28-ban, a mauzóleum építésének évében. Főlölesleg tovább részleteznünk Kornemann tagadhatatlanul szellemes ötleteit, amelyek azonban mégis csak ötletek, és nem egyszer erőltetettek. Ezzel függ össze az is, hogy a »Res gestae« keletkezésének és egyes redakcióinak időpontját egyszer így, másszor úgy határozta meg. Feltétlenül helyesnek mondhatjuk azonban a 34. fejezet fontosságának kiemelését, az aranypajzsom feltüntetett négy fejedelmi erény (virtus, clementia, iustitia, pietas) hangsúlyozásának jelentőségét, az *auctoritas*-nak, mint az uralkodói hatalom eszmei forrásának a magyarázatát. De ha az egészet tekintjük, semmiképpen sem adhatunk igazat Kornemannnak, nem szabadhaljuk kényünk-rekedvünkre ezt a reprezentatív feliratot. A dokumentum szerkezetileg és tartalmilag összefüggő, nagyon is átgondolt, következetes alkotás. A »beszámoló« megfogalmazásának gondolatával persze Augustus már előbb is foglalkozhatott, de a dokumentum a maga egészében Augustus uralkodásának utolsó szakaszából való.

»Beszámoló« említettünk több ízben, pedig a kutatók korántsem képviselnek egységes véleményt a »Res gestae« »műfajának« kérdésében. Vannak, akik a római sírfeliratok (elogia sepulchralia), mások a végrendeletek kategóriájába sorolnak, egyesek politikai végrendeletnek tartják, de felmerült az a gondolat is, hogy a »Res gestae« nem más, mint a római tisztviselőktől hivatali idejük lejártakor megkövetelt »eskü alatti számadás« (eiuratio). Párhuzamba állították végül egy elterjedt hellénisztikus műfajjal, uralkodók és istenek »tetteinek« (praxeis) az ókori Kelet gyakorlatában gyökerező ünnepeles felsorolásával. A Wilamowitztól felvetett, majd W. Weber »Princeps«-ében továbbfejlesztett *ἱερός λόγος*-elmélet tiszta misztifikáció. Teljes mértékben elfogadhatjuk Maskin összefoglaló fejtegetéseit (Augustus principatusa, 258. skk.), aki egyrészt az említett műfajok, vagy jelenségek különböző voltára, másrészt a »Res gestae divi Augusti« római jellegére mutat rá. Maskin a »Res gestae divi Augusti« mintáját a triumphatorok és consulok elogiumaiban látja. Gondoljunk csak a római forum restaurált, vagy újonnan állított dicsőítő elogiumaira (Aeneástól és Romulustól kezdve), vagy azokra a — már nem merőben fiktív — feliratokra, amelyeknek szereplői büszkén számolnak be győzelmeikről, teljesítményeikről, elsőségükről. Ezekről a »Res gestae divi Augusti« csupán terjedelmében különbözik, de az egész dokumentum római jellegét nem zavarják az esetleges hellénisztikus reminiscenciák.

Persze azt a »Res gestae divi Augusti«-tól sem várhatjuk, hogy elfogulatlan történeti forrás legyen. A principatus egész problematikája kibontakozik ebből az írás

műből. Nagyon jól tudjuk például, hogy Octavianust a senatus nem azért fogadta tagjai sorába, amiért «a párturalomtól szorongatott államot felszabadította», hanem azért, mert a «puer» egyik centuriója a vonakodó senatorok előtt a kardjára csapott: «Hic faciet, si vos non feceritis!» (Suet., Aug. 26, 1.) A Monumentum Ancyranum első fejezetének diplomatikus fogalmazása nem a döntő mozzanatot emeli ki. Ugyanezzel a szándékkal kétértelműséggel még több ízben találkozhatunk (pl. a 26. fejezetben Germaniával, vagy az arabiai vállalkozás kiemelt részsikereivel és elhallgatott végeredményével kapcsolatban). Természetes, hogy a teutoburgi katasztrófáról Augustus ugyanúgy nem tesz említést, mint pl. Dareios a marathoni vereségről. Octavianus már túl van a polgárháborúk korának szenvedélyes invektíváin, szilárd helyzetének tudatában fölényes nyugalommal emlékezik meg ellenfeleiről: is, cum quo bellum gesseram (c. 24., Antonius); nem tépi fel a testvérháború sebeit, csak a békét jelentő actiumi győzelmet említi (c. 25: belli, quo vici ad Actium); a félreállított Lepidust sem nevezi nevén (c. 10: eo mortuo, qui civilis motus occasione sacerdotium occupaverat), a Sextus Pompeiusszal vívott nehéz háborút is egyszerűen «bellum servile»-nek tünteti fel (c. 27.).

Sokan foglalkoztak Augustusszal, mint az ősi hagyományok élesztgetőjével, vagy fordítva: a korábbi kísérletekkel, az augustusi principatus köztársaság-kori ideológiai előkészítésével. A «Res gestae divi Augusti»-val kapcsolatban ez annyit jelent, hogy Augustus — főleg pályája elején — szívesen alkalmazta azokat a hivatalos formulákat, vagy közkeletű szólásokat, amelyek régies színezetükkel a tisztaság és kívánatos köztársasági hagyományokat idézték az olvasók, vagy hallgatók emlékezetébe, egyben mintegy szentesítették a princeps mondanivalójának helyességét. Ebbe az összefüggésbe illik bele Cicero szerepe is az ősi *res publica* filozófiai indokolásával kapcsolatban. Nem egy esetben Cicero kovácsolta azokat az ideológiai fegyvereket, amelyekkel Augustus — a köztársasági látszat mentésén, fenntartásán túlmenően — katonai diktatúráját létrehozta és így a válságajutott rabszolgatartó római birodalom életét még jó időre meghosszabbította.

A modern kutatás nem annyira a más forrásokból nem ismeretes adatok felsorolásában látja a «Res gestae divi Augusti» jelentőségét, hanem az egész dokumentum politikai irányzatosságában. Mert Augustus beszámolója voltaképpen nem más, mint a principatus rendszerének programja, — még ha ez a program ilyen formájában már a principatus kialakulása után született is meg. Megtudjuk belőle, hogy látta és hogyan szeretne volna másokkal is láttatni Augustus a «princeps» hatalmát, milyen színben tüntette fel az egyelőre leplezett katonai diktatúra kialakítására irányuló törekvéseit, egész politikai útját.

*

A «Res gestae divi Augusti»-val foglalkozó irodalom felsorolását ld. Kornemann RE-cikkének bibliográfiájában és Maskinnál; a szövegkiadásokat u. o.; fordításunk alapjául H. Volkman kiadása (Res gestae divi Augusti. Kritische Textausgabe. Leipzig, 1942. Bursians Jahresberichte, 276. köt.) szolgált. Az a magyar fordítás, amelyet Mika Sándor «Az ó-kor története» c. történeti olvasókönyvében (1916; 2. kiad.: 1922, 130—133. lap) találhatunk, sem nem teljes, sem nem megbízható.

BORZSÁK ISTVÁN

FORDÍTÁS

Az isteni Augustus tettei, amelyekkel a földkerekséget a római nép hatalma alá hajtotta, és azoknak a kiadásoknak a jegyzéke, amelyeket az állam és a római nép javára fordított. A Rómában felállított két ércoszlop feliratának másolata.

1. Tizenkilencéves koromban a magam elhatározásából és a magam költségén (*privato consilio et privata impensa*) hadsereget szerveztem, melynek segítségével a párturalomtól szorongatott államot (*rem publicam a dominatione factionis oppressam*) felszabadítottam. Ezen a címen a senatus kitün-

tető határozatával tagjai közé választott C. Pansa és A. Hirtius consulsága alatt (i. e. 43), mégpedig úgy, hogy véleményemet a volt consulokkal együtt adhattam elő, és *imperium*-mal ruházott fel. *Propraetori* minőségemben engem és a consulokat bízott meg azzal, legyen gondunk rá, hogy az állam semmi kárt ne szenvedjen (*res publica ne quid detrimenti caperet*). A nép pedig ugyanabban az évben, miután a háború során mindkét consul elesett, consullá és triumvirre választott az állam ügyeinek rendbehozatalára (*rei publicae constitutendae*).

2. Atyám gyilkosainak istentelen tettét (*facinus, ἀσέβημα*) törvényes ítélettel megtoroltam: száműztem, majd mikor fegyverrel támadtak az állam ellen, nyílt csatában kétszer is legyőztem őket.

3. Nem egyszer viseltem hadat szárazon és vizen, belső és külső ellenség ellen (*bella civilia et externa*), az egész földkerekségen, és győzelmeim után minden kegyelmet kérő polgárnak megkegyelmeztem. Az idegen népeket (*externas gentes*) sem irtottam ki, ha biztonságunk veszélyeztetése nélkül (*tuto*) meg lehetett nekik bocsátani, inkább megoltalmaztam. Körülbelül 500 000 római polgár tette le kezembe az esküt (*sub sacramento fuerunt*). Ezek közül szolgálati éveik leteltével coloniákba telepítettem vagy municipiumaikba visszabocsátottam több, mint 300 000-et. Valamennyiük számára földet utaltam ki (*agros assignavi*), vagy katonáskodásuk jutalmául pénzt adtam. Hajót zsákmányoltam hatszázat, a három evezősorosaknál kisebbeken kívül.

4. Kétszer vonultam be *ovatio*-val (*ovans triumphavi*), háromszor ünnepélyes diadalmenetben (*egi curulis triumphos*), és huszonegyszer kiáltottak ki imperatorrá. A senatus több triumphust is szavazott meg számomra, de én nem fogadtam el. Az egyes háborúk során tett fogadalmaim beváltásául az engem megillető vesszőnyalábokról a babért a Capitoliumon helyeztem el. Az általam, vagy az én auspiciumaimmal legatusaim által szárazon és vizen elért sikerek miatt a senatus ötvenötször rendelt hálaadást a halhatatlan isteneknek. A napok száma pedig, amelyeken senatusi határozat alapján hálaadó istentiszteleteket tartottak, 890 volt. Diadalmeneteimen kilenc király, vagy királyi sarj vonult fel szekerem előtt. Tizenháromszor voltam consul, mikor ezeket írtam, és harminchétszer nyertem el a tribunusi hatalmat (*tribunicia potestas*).

5. A dictaturát, amelyet a nép és a senatus mind távollétemben, mind jelenlétemben megszavazott, M. Marcellus és L. Arruntius consulsága alatt (i. e. 22) nem fogadtam el. Nem utasítottam azonban vissza a nagy ínség idején a gabonaellátásról való gondoskodást (*curatio annonae*). Ezt a tisztemet úgy láttam el, hogy az egész polgárságot saját költségemen és gondoskodásommal néhány napon belül megszabadítottam a félelemtől és a fenyegető veszélytől. Az akkor egyszersmindenkorra felajánlott consulságot szintén nem fogadtam el.

6. M. Vinicius és Qu. Lucretius, majd P. Lentulus és Cn. Lentulus, harmadszor pedig Paullus Fabius Maximus és Qu. Tubero consulsága alatt (i. e. 19, 18 és 11) a senatus és a római nép egyetértőleg megbízott azzal, hogy korlátlan hatalom birtokában, egyedül legyek a törvények és az erkölcsök felvigyázója (*curator legum et morum summa potestate*), de én egy olyan tisztséget sem fogadtam el, amelyet az ősök szokása ellenére (*contra morem maiorum*) ruháztak rám. Azt, aminek végrehajtására a senatus megkért, tribunusi felhatalmazásom birtokában hajtottam végre. Ebben a hatáskörben magam kértem öt ízben a senatustól hivatali társat, és meg is kaptam.

7. Tíz esztendőn keresztül egyfolytában voltam az államügyek rendbehozatalára szervezett háromtagú bizottság tagja (*triumvirum rei publicae constituendae*). A senatus feje (*princeps senatus*) voltam addig a napig, amikor ezeket leírtam, negyven éven keresztül. *Pontifex maximus, augur*, a kultusz felügyelőjére rendelt 15-tagú bizottság (*XV virum sacris faciundis*) és a héttagú *epulo*-testület tagja, *frater arvalis, sodalis Titius* és *fetialis* voltam.

8. Ötödik consuli évemben (i. e. 29) a nép és a senatus parancsára növeltem a patriciusok számát. A senatust háromszor választottam újra. Hatodik consulságom évében (i. e. 28) hivatali társammal, M. Agrippával együtt népszámlálást tartottam (*censum populi egi*). Előzőleg 42 éven át nem volt *lustrum*. Ezen a lustrumon 4 063 000 római polgárt vettünk számba. Másodízben consuli hatáskörben, egyedül tartottam lustrumot C. Censorinus és C. Asinius consulsága alatt (i. e. 8), amikor is 4 233 000 római polgár került a census-jegyzékbe. Ugyancsak consuli hatáskörben harmadszor is rendeztem lustrumot fiammal, Tiberius Caesarral, mint hivatali társammal együtt, Sex. Pompeius és Sex. Appuleius consulsága alatt (i. u. 13). Ekkor az eredmény 4 937 000 fő volt. Az én kezdeményezésemre hozott új törvényekkel (*legibus novis me auctore latis*) az ősöknek sok, a mi korunkból már-már kivesző példáját elevenítettem fel és én magam is sok mindenben hagytam hátra követendő példát az utódok számára (*multa exempla maiorum exolescentia iam ex nostro saeculo reduxi et ipse multarum rerum exempla imitanda posteris tradidi*).

9. Senatusi határozat alapján a consulok és a papok (*sacerdotes*) minden ötödik évben fogadalmat tettek, hogy egészséges maradjanak. Ilyen fogadalmak alapján még életemben több ízben rendezett játékokat néha a négy legtekintélyesebb papi testület, néha pedig a consulok. De magánzemélyként és községeként is valamennyi polgár egyetértőleg és állandóan mutatott be áldozatokat minden oltár előtt egészségem érdekében.

10. Nevemet senatusi határozat alapján belefoglalták a saliusok énekébe és törvényt hoztak, hogy személyem egyszersmindenkorra szent és sérthetetlen legyen (*sacrosanctus in perpetuum ut essem*), és hogy míg csak élek, megillessen a tribunusi hatalom. A nép felajánlotta nekem azt a papi méltóságot, amelyet azelőtt atyám töltött be, de én nem fogadtam el, mert nem akartam a még életben levő pontifex maximus (Lepidus) helyébe lépni. Ezt a tisztséget néhány év múlva nyertem el, annak halála után, aki a polgárháborúk zavarai közepette előzőleg elfoglalta, P. Sulpicius és C. Valgius consulsága alatt (i. e. 12), amikor is egész Italiából akkora sokaság gyűlt össze megválasztásomra, amekkora a hagyomány szerint még sohasem volt Rómában.

11. Visszatérésem öröme a senatus a Porta Capena mellett, Honos és Virtus templom előtt oltárt szentelt a «Visszavezető Szerencse» (*Fortuna Redux*) tiszteletére, és úgy rendelkezett, hogy a pontifexek és a Vesta-szűzek minden évben áldozatot mutassanak be rajta azon a napon, amikor Qu. Lucretius és M. Vinicius consulsága alatt (i. e. 19. okt. 12) Syriából jövet bevonultam a városba, és ezt a napot nevemről «*Augustalia*»-nak nevezte el.

12. A senatus kezdeményezésére (*ex senatus auctoritate*) a praetorok és néptribunusok egy részét Qu. Lucretius consullal és a legtekintélyesebb férfiakkal (*principibus viris*) elküldték Campaniába. Ilyen megtiszteltetést eddig rajtam kívül még senkinek sem szavaztak meg. Mikor Hispaniából és Galliából, az illető provinciák ügyeinek sikeres elintézése után, Tiberius Nero és P. Quintilius consulsága alatt (i. e. 13) Rómába hazatértem, a senatus

a Mars-mezőn «*Ara pacis Augustae*» néven oltárt emeltetett visszatérésem öröme, és úgy rendelkezett, hogy ott a magistratusok, a papok és a Vesta-szűzek minden évben áldozatot mutassanak be.

13. Ianus Quirinus kapuját, amelyet őseink akarata szerint csak akkor lehetett zárva tartani, amikor a római nép hatalma alá tartozó területeken, szárazon és vizen mindenütt győzelmek árán kivívott béke uralkodik, bár a hagyomány szerint születésem előtt a város alapításától fogva mindössze kétszer volt zárva, főségem éve alatt (*me principe*) a senatus háromszor záratta be.

14. Fiaimat, akiket a sors fiatalon ragadott el tőlem, Gaius és Lucius Caesart a senatus és a római nép az én megtiszteltetésem végett tizenöt éves korukban consuloknak jelölte, azzal, hogy öt év elteltével foglalják el ezt a hivatalt. És a senatus úgy rendelkezett, hogy attól a naptól fogva, amikor a forumon megjelentek, részt vehessenek az állami ügyeket tárgyaló tanácsüléseken. A római lovagok pedig egyhangúan mindkettőjüket ezüstpajzzsal és lándzsával ajándékozták meg és az ifjúság vezéreinek (*princeps iuventutis*) kiáltották ki.

15. A római plebs minden tagjának 300—300 sestertiust fizettem ki atyám végrendelete alapján, ötödik consulságom évében (i. e. 29) a magam nevében 400 sestertiust a hadizsákmányból, tizedik consulságom idején (i. e. 24) pedig saját vagyonomból ismét 400—400 sestertius *congiarium*-ot fizettem mindenkinek, majd tizenegyedik consulságom évében (i. e. 23), a saját pénzemen vásárolt gabonából tizenkét gabonaosztást rendeztem, amikor pedig tizenketteszer nyertem el a tribunusi hatalmat (i. e. 12), harmadszor is 400—400 sestertiust adtam minden embernek. Ezek az ajándékaim minden esetben legalább 250 000 személyt érintettek. Mikor tizennyolcadszor nyertem el a tribunusi hatalmat és tizenketteszer voltam consul (i. e. 5), a városi plebs 320 000 tagjának adtam fejenként 60—60 denariust. Földhözjuttatott katonáimnak ötödik consulságom évében (i. e. 29) a hadizsákmányból 1000—1000 sestertiust adtam fejenként; ebben a diadalmenetem öröme juttatott ajándékban a coloniák telepesei közül mintegy 120 000-en részesültek. Tizenharmadik consulságom évében (i. e. 2) a plebsnek, amely akkor államköltségen gabonát kapott, 60—60 denariust adtam; ez is 200 000-nél több embert érintett.

16. A municipiumoknak megfizettem azoknak a földeknek az árát, amelyeket negyedik consulságom évében (i. e. 30), majd M. Crassus és Cn. Lentulus Augur consulsága alatt (i. e. 14) a katonáknak kiosztottam. Az összeg, amelyet az itáliai földekért kifizettem, körülbelül 600 000 000 sestertiusra, a tartományi földekért kifizetett összeg pedig körülbelül 260 000 000 sestertiusra rúgott. Mindazok közül, akik eddig Italiában, vagy a provinciákban katonai telepeket alapítottak, ezt elsőnek és egyedül én tettem. Majd később Tiberius Nero és Cn. Piso consulsága alatt (i. e. 7), ugyanígy C. Antistius és D. Laelius consulsága alatt (i. e. 6), C. Calvisius és L. Pasienus consulsága alatt (i. e. 4), L. Lentulus és M. Messalla consulsága alatt (i. e. 3) és végül L. Caninius és Qu. Fabricius consulsága alatt (i. e. 2) azoknak a katonáknak, akiket szolgálatuk leteltével municipiumaikban letelepítettem, készpénzjutalmat adtam, és erre körülbelül 400 000 000 sestertiust költöttem.

17. Négyyszer segitettem ki saját pénzemből az államkincstárát, oly módon, hogy 150 000 000 sestertiust bocsátottam a kincstár vezetőinek rendelkezésére. M. Lepidus és L. Arruntius consulsága alatt (i. e. 5) pedig

a katonai kincstár javára, amelyet az én tanácsomra azért alapítottak, hogy meg lehessen jutalmazni a hús, vagy több szolgálati év után elbocsátott katonákat, saját vagyonomból 170 000 000 sestertiust utaltattam át.

18. Cn. és P. Lentulus consuli évétől (i. e. 18) kezdve, valahányszor csak nem volt elegendő az adójövedelem, hol 100 000, hol még sokkal több embernek juttattam gabonát és pénzbeli segítséget raktárainból és vagyonomból.

19. Felépíttettem a curiát és a vele szomszédos Chalcidicumot (Minerva-szentélyt) és a palatiumi Apollo-templomot a csarnokokkal együtt, az isteni Iulius templomát, a Lupercalt, a Circus Flaminius melletti csarnokot, — azt is megengedtem, hogy ezt «*porticus Octavia*»-nak nevezzék, arról, aki ugyanezen a helyen a régebbi épületet emeltette, — a Circus Maximus melletti szentélyt, a Capitoliumon Iuppiter Feretrius és Iuppiter Tonans templomát, Quirinus templomát, az Aventinuson Minerva, Iuno Regina és Iuppiter Libertas templomát, a Larok szentélyét a Szent Út emelkedőjén, a Penates templomát a Velia-városrészen, Iuventus templomát és a Mater Magna templomát a Palatiumon.

20. A Capitoliumot és a Pompeius-színházat, mindkettőt roppant költséggel újjáépíttettem, anélkül, hogy nevemet feltüntettém volna. A régiségtől több helyütt megrongálódott vízvezetékeket helyreállítottam, az úgynevezett «*Aqua Marcia*» vizét új forrás bevezetésével megkésztettem. A Forum Iuliumot és azt a bazilikát, amely a Castor- és a Saturnus-templom között volt, vagyis azokat az építkezéseket, amelyeket atyám kezdett és nem sok híján be is fejezett, én befejeztem, majd ugyanezt a bazilikát, mikor tűzvész pusztította el, alapterületének megnövelésével és fiaim nevének feltüntetésével újrakezdtém, és úgy rendelkeztem, hogy ha életemben nem tudnám felépíttetni, örököseim fejezzék be. Hatodik consulságom évében (i. e. 28) a senatus kezdeményezésére a városban az istenek nyolcvankét templomát építtettem újjá, egyet sem hagytam ki, amelyet akkor helyre kellett állítani. Hetedik consuli évemben (i. e. 27) a Via Flaminiát a várostól Ariminumig helyreállítottam, ugyanígy a hidakat is a Mulvius- és a Minucius-híd kivételével.

21. A Bosszuló Mars (Mars Ultor) templomát és a Forum Augustumot a hadizsákmányból vásárolt saját telkemen építtettem fel. Az Apollo-templom melletti színházat nagyrészt magánosoktól vásárolt telken építtettem fel, hogy vőmnek, M. Marcellusnak a nevét viselje. Azok a hadizsákmányból szerzett ajándékok, amelyeket a Capitoliumon és az isteni Iulius templomában, Apollo templomában, Vesta szentélyében és Mars Ultor templomában helyeztem el, körülbelül 100 000 000 sestertiusomba kerültek. Azt a 35 000 font súlyú és koszorúra szánt aranyat, amelyet Italia municipiumai és coloniái diadalmeneteim alkalmából felajánlottak, ötödik consulságom évében (i. e. 29) visszaadtam nekik, majd később is, valahányszor csak imperatorrá kiáltottak ki, a koszorúra szánt aranyat nem fogadtam el, bár a municipiumok és coloniák ugyanolyan szívesen szavazták meg, mint azelőtt.

22. Háromszor rendeztettem gladiator játékokat a magam nevében és ötször fiaim, vagy unokáim nevében. Ezeken a játékokon körülbelül tízezer ember küzdött a porondon. Kétszer gondoskodtam a magam nevében a nép számára olyan látványosságról, amelyen mindenünnen meghívott athléták mérték össze az erejüket, harmadízben pedig unokám nevében. Játékokat rendeztettem a magam nevében négyszer, más magistratusok helyett pedig huszonháromszor. A XV-virek testülete helyett, mint a collegium feje, C.

Furnius és C. Silanus consulsága alatt (i. e. 17) M. Agrippával együtt százados játékokat rendeztettem. Tizenharmadik consulságom évében (i. e. 2) én vezettem be a Mars tiszteletére rendelt játékokat, amelyeket ezután a következő esztendőben *senatusi* határozat alapján és a törvény szerint a consulok rendeztek meg. Afrikai vadállatokkal való viaskodást a magam nevében, vagy fiaim és unokáim nevében a cirkuszban, vagy a forumon, vagy az amphitheatrumokban huszonhatszor rendeztem a nép szórakoztatására. Ezekben a hajszakon körülbelül 3500 vadállat hullott el.

23. A Tiberisen túl, ahol most a Caesarok nevét viselő liget van, hosszában 1800, szélességben pedig 1200 lábnyira kiásattam a földet és hajókkal tengeri útközetet mutattam be. Ez alkalommal harminc megvasalt orrú három- vagy két evezősoros és még több kisebbméretű hajó küzdött egymással. A hajók fedélzetén az evezősökön kívül mintegy háromezer ember tartózkodott.

24. Győzelmem után a kisázsiai városok templomainak visszaadtam azokat a drágaságokat, amelyeket hadi ellenfelem (*is, cum quo bellum gesseram*; Antonius) a templomok kifosztása után magántulajdonának tekintett. A városban körülbelül nyolcvan álló-, lovas és quadrigára emelt szobrom volt, ezeket eltávolíttattam és az így nyert pénzből Apollo templomában arany fogadalmi tárgyakat helyeztem el a magam és azok nevében, akik a szobrokkal megtiszteltek.

25. A tengert megtisztítottam (*pacavi*) a kalóztól. Azoknak a rabszolgáknak a leverése után, akik megszöktek uraiktól és fegyvert emeltek az állam ellen, körülbelül 30 000 foglyot adtam át uraiknak büntetés végett. Önként fogadott hűséget egész Italia és engem jelölt ki annak a háborúnak a vezéréül, amelyben Actium mellett győztem. Ugyanígy hűséget fogadtak a galliai és hispaniai provinciák, Africa, Sicilia és Sardinia. Azok között, akik akkor zászlóim alatt harcoltak, több, mint hétszázan voltak senatorok, ezek közül vagy előbb, vagy utóbb, ennek a leírásáig 83-an voltak consulok, papok pedig körülbelül 170-en.

26. A római nép valamennyi provinciájának a területét megnöveltem, amelynek csak a szomszédságában hatalmunkat el nem ismerő népek éltek. A galliai és hispaniai provinciákat, valamint Germaniát, amerre az Oceanus határolja, Gadestől az Albis (Elbe) folyó torkolatáig, megbékéltettem. Az Alpok vidékét az Adriával szomszédos területektől egészen a Tyrrhén-tengerig biztonságossá tettem, anélkül, hogy egy népet is jogtalanul megtámadtam volna. Hajóhadam a Rhenus torkolatától Kelet felé, egészen a cimberék határaiig előrehatolt, ameddig római ember előzőleg sem szárazon, sem tengeren el nem jutott, és a cimberék, a Charydes és Semnones népe, valamint az ott élő más germaniai népek követeik útján kérték barátságomat és a római nép barátságát. Parancsomra és legfőbb vezérletem alatt majdnem egy időben két sereg vonult Aethiopiába és Arabiába, amelyet Eudaemonnak (Arabia Felix, «boldog» A.) neveznek, és mindkét ellenséges népnek hatalmas veszteségeket okozott és sok várost elfoglalt. Aethiopiában egészen a Meroével határos Nabata városáig nyomultak előre. Arabiában a sereg a sabaeusok területén lévő Mariba városáig hatolt előre.

27. A római nép fennhatóságát Egyiptomra is kiterjesztettem. Armenia maiort királyának, Artaxesnek halála után provinciává tehettem volna, de inkább őseink példáját követtem és ezt az országot Tiberius Nero útján, aki akkor mostohafiam volt, átadtam Tigranesnek, Artavasdes király fiának,

Tigranes király unokájának. Ugyanezt a népet, mikor elpártolt és fellázadt, Gaius fiam útján levertem és átadtam Ariobarzanes királynak, Artabazes méd király fiának, hogy uralkodjék rajta, majd az ő halála után Artavasdes nevű fiának. Ennek megöletése után az armeniai királyi nemzetségből származó Tigranest küldtem ebbe az országba. Az Adriai tengeren túl, Kelet felé elterülő valamennyi provinciát és a cyrenéi provinciákat, amelyeket már nagyrészt királyok vettek birtokukba, valamint még előzőleg a rabszolgaháborúba bonyolódott Siciliát és Sardiniát visszaszereztem.

28. Africában, Siciliában, Macedoniában, mindkét Hispaniában, Achaiában, Asiában, Syriában, Gallia Narbonensisben és Pisidiában katonai telepeket alapítottam, Italiában pedig huszonnyolc, az én kezdeményezésemre (*mea auctoritate*) alapított colonia van, amely még az én életemben virágzó és népes várossá fejlődött.

29. Hispaniából, Galliából és a dalmatáktól az ellenség legyőzése után számos olyan katonai jelvényt szereztem vissza, amelyeket más vezérek vesztettek el. A parthusokat arra kényszerítettem, hogy szolgáltatassák vissza a három római hadseregtől zsákmányolt jelvényeket és megalázkodva kérjék a római nép barátságát. Ezeket a jelvényeket pedig Mars Ultor templomának a szentélyében helyeztem el.

30. A pannoniai törzseket, amelyeket az én principatusom előtt (*ante me principem*) a római nép hadserege sohasem közelített meg, Tiberius Nero révén, aki akkor mostohafiam és legatusom volt, legyőztem, a római nép hatalma alá vettem, és Illyricum határait előbbrevittem egészen a Danuvius folyó partjáig. Az a dák sereg, amely az innenső partra átkelt, az én legfőbb vezérletem alatt teljes vereséget szenvedett, majd az én seregem kelt át a Danuvius tulsó partjára és a dák törzseket a római nép fennhatóságának vállalására kényszerítette.

31. Indiából gyakran járultak elém az ottani királyok követségei, amilyeneket eddig még egy római vezér sem látott. A mi barátságunkat keresték követeik útján a bastarnák és skythák, valamint a Tanaison innen és túl élő sarmaták királyai, Albania, Hiberia és Media királya.

32. Hozzám folyamodtak könyörgéseikkel a parthusok királyai: Tiri-dates és később Phrates, Phrates király fia, Artavasdes méd és Artaxerxes adiabeni király, Dumnobellaunus, a britannok királya és Tincommius, a sugamber Maelo és . . . rus, a markomann suebek királya. Phrates parthus király, Orodes fia, hozzám küldte valamennyi fiát és unokáját Italiába, nem azért, mert háborúban legyőztem, hanem hogy fiainak kezessége révén elnyerje barátságunkat. Igen sok más nép, amely azelőtt semmiféle követküldési és baráti viszonyban nem állott a római néppel, most tapasztalhatta a római nép megbízhatóságát (*p. R. fidem*).

33. A parthusok és médek népei követeik útján tőlem kérték és kapták fejedelmi sarjaikat királyaikul: a parthusok Vononest, Phrates király fiát, Orodes király unokáját, a médek pedig Ariobarzanes, Artavazdes király fiát, Ariobarzanes király unokáját.

34. Hatodik és hetedik consulságom idején (i. e. 28—27), miután a polgárháborúknak végetvettem, a legfőbb hatalom közös egyetértéssel rámruházott birtokában az állam ügyeinek intézését a magam hatalmából a senatus és a római nép kezébe tettem (*per consensum universonum potitus rerum omnium rem publicam ex mea potestate in senatus populiue Romani arbitrium transtuli*). Ezért az érdememért senatusi határozat alapján Augustusnak neveztek és

házam ajtófélfáját az egész nép nevében babérral díszítették, ajtóm fölé koszorút tűztek polgártársaim megmentésének jutalmául, és aranypajzsot helyeztek el a Curia Iuliában, melyet a felirat szerint a senatustól és a római néptől vitézségemért, nagylelkűségemért, igazságosságomért és jámborságomért kaptam. (*Quo pro merito meo senatus consulto Augustus appellatus sum, . . . et clupeus aureus in curia Iulia positus, quem mihi senatum populumque dare virtutis clementiaequae iustitiae et pietatis causa testatum est per eius clupei inscriptionem.*) Ezután tekintély dolgában mindenkit felülmúltam, hatalmam viszont semmivel sem volt több, mint hivatalbeli társaimnak. (*Post id tempus auctoritate omnibus praestiti, potestatis autem nihilo amplius habui, quam ceteri, qui mihi quoque in magistratu conlegae fuerunt.*)

35. Tizenharmadik consulságom évében (i. e. 2) a senatus és a lovagrend és az egész római nép a haza atyjának (*patrem patriae*) jelentett ki és úgy rendelkezett, hogy ezt feliraton tüntessék fel házam előcsarnokában, a Curia Iuliában és azokon a quadrigákon, amelyeket senatusi határozat alapján az Augustus-forumon tiszteletemre állítottak. Amikor ezeket leírtam, hetvenhatodik évemet éltem (i. u. 14).

App. 1. Annak a pénznek az összege, amelyet vagy a kincstárnak, vagy a római plebsnek, vagy az elbocsátott katonáknak adott: 600 000 000 denarius.

App. 2. Új építkezései: Mars, Iuppiter Tonans és Iuppiter Feretrius, Apollo, az isteni Iulius, Quirinus, Minerva, Iuno Regina, Iuppiter Libertas, a Larok, Penates, Iuventas és Magna Mater temploma, a cirkusz melletti szentély, a Curia a Chalcidicummal együtt, az Augustus-forum, a Basilica Iulia, a Marcellus-színház, a Porticus Octavia, a Tiberis tulsó partján a Caesarok ligete.

App. 3. Helyreállította a Capitoliumot, számszerint nyolcvankét szentélyt, a Pompeius-színházat, vízvezetékeket, a Via Flaminiát.

App. 4. Azokat a kiadásokat, amelyeket színi látványosságokra, gladiatori játékokra és athlétákra, állathajszákra és tengeri ütközetekre költött, valamint azt a pénzt, amelyet a coloniáknak, municipiumoknak, a földrengéstől és tűzvészről elpusztított városoknak, vagy esetenként olyan barátainak és senatoroknak adományozott, akiknek a becslését (*census*) ő intézte, számba sem lehet venni.

